

Dr. H. A. J. F. Misset:

VASTSTELLING DER VERKOOPPRIJZEN EN BEGROTING VAN DE AFZET. INZONDERHEID BEZIEN IN VERBAND MET DE ONZEKERHEID

H. E. Stenfert Kroese N.V., Leiden 1961, 246 blz., geb. f 17,50

door Drs. J. L. Bouma

Met dit werk als proefschrift heeft de auteur het doctoraat in de Economische Wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam cum laude verworven. De schrijver heeft getracht - naar hij op p. 1 vermeldt - een theorie op te stellen die, rekening houdend met de omvang van de onzekerheid, een zo volkomen mogelijke norm oplevert voor het vaststellen van de verkoopprijzen en de begroting van de afzet in een komend tijdvak, zodanig dat het resultaat (winst) van de bedrijfshuishouding op lange termijn wordt gemaximaliseerd. De toepassingsmogelijkheden van deze theorie worden uitdrukkelijk beperkt tot die bedrijfshuishoudingen die prijsaanpasser of prijszetter zijn.

Na de inleiding wordt in de hoofdstukken II t/m VI successievelijk ieder der elementen van de probleemstelling nader uitgewerkt.

In hoofdstuk II wordt gewezen op de samenhang der kosten resp. offers in de verschillende achtereenvolgende perioden, terwijl tevens de tijdruimtelijke interdependentie van de afzet wordt toegelicht. De consequenties van deze inter-temporale samenhangen voor de winstmaximering worden op zodanige wijze voorgesteld dat de lezer af en toe het gevoel bekruipt, dat Misset zich bij het concipiëren van hoofdstuk II, zijn eigen opmerking op p. 51, nl. dat de economie zich niet mag verliezen in wiskundige technieken, nauwelijks heeft gerealiseerd.

Vrij uitvoerig staat Misset in dit hoofdstuk stil bij de theoretische complicaties inzake de opbrengstfunctie van een oligopolist. Tevens wordt een begin gemaakt met de analyse der calculatorische problemen die rijzen bij de aanwending der duurzame produktiemiddelen.

De inhoud van hoofdstuk II is geheel opgebouwd rond de veronderstelling van volledige kennis inzake verleden, heden en toekomst. De aldus verkregen symbolische voorstellingen en inzichten zijn naar Misssets

mening echter niet meer dan 'empty boxes', die moeten worden gevuld met kwantitatieve kennis. Op zeer lofwaardige wijze wordt in het derde hoofdstuk nagegaan hoe men, gegeven het al dan niet aanwezig zijn van bewijsmateriaal, tot kennis inzake samenhangen kan geraken en welke grenzen aan kwantificering der kennis zijn gesteld. De opvattingen van o.a. J. S. Mill, David Hume, W. S. Jevons, J. M. Keynes, R. Carnap, F. H. Knight, G. L. S. Shackle, L. J. Savage, worden helder uiteengezet en in onderling verband belicht. Misset neemt met name stelling tegen de opvatting van A. I. Diepenhorst dat elke bepaling van de waarschijnlijkheid iets subjectiefs inhoudt, ware het alleen al op grond van het subjectieve oordeel omtrent de al dan niet voldoende omvang van het bewijsmateriaal, mede gelet op de toelaatbaar geachte onnauwkeurigheden. Een aan deze zienswijze van Diepenhorst verwante opvatting treft men aan in het recente werk van F. M. Fisher, *A priori information and time series analysis*, Amsterdam, 1962. Duidelijker dan Diepenhorst geeft Fisher een argumentatie bij wat hij aanduidt als het 'principle of selective estimation'.

Misset daarentegen definieert de waarschijnlijkheid als een objectief begrip: gegeven de principia van de inductieve logica en gegeven het bewijsmateriaal. Deze controverse is in zoverre van belang, dat Misset wil nagaan in welke mate de ondernemer zonder bijmenging van subjectieve overwegingen, uit het beschikbare materiaal kennis en inzicht in relevante samenhangen kan verwerven. Er valt echter nog wel iets af te dingen op Misssets uitspraak dat de calculatie een middel vormt om objectieve factoren van de subjectieve te scheiden (p. 72), tenzij men het begrip calculatie op pregnante wijze gaat omlijnen. Dit betekent echter niet dat te allen tijde exacte resultaten verkregen zullen worden. In vele gevallen zal men niet alleen geen cardinale doch ook geen ordinale uitkomsten kunnen vinden (p. 75); met name in unieke situaties zal dit zich voordoen. Misset is van oordeel dat vele economische situaties, waarin de ondernemingsleiding moet beslissen, toch niet zo uniek zijn als men op het eerste gezicht zou menen. Stellig zijn op ieder tijdstip de economische omstandigheden verschillend van die op een ander moment, en in die zin uniek, maar door deze voorstelling van zaken wordt de aandacht meer gevestigd op de verschillen dan op de overeenkomsten tussen de diverse economische situaties. Deze

punten van overeenkomst moeten uit het empirische materiaal met bekwaamheid worden opgespoord (p. 88). Het gebrek aan exacte uitkomsten op grond van het bewijsmateriaal heeft tot gevolg dat de ondernemer niet steeds beslissingen kan nemen aan de hand van eenduidig becijferde verwachtingen van het resultaat van de alternatieve acties.

In het vijfde hoofdstuk behandelt Misset de mogelijkheden tot het vaststellen van de afzetsfunctie voor individuele ondernemingen. Een aantal theoretische benaderingen zoals de bepaling van indifferentiefuncties aan de hand van onderzoeken omtrent persoonlijke voorkeur of op basis van waarneming van prijzen, inkomen en omzetten (o.a. voorgestaan door Wald), worden als praktisch onbruikbaar en theoretisch gebrekkelig van de hand gewezen. Gegeven een zekere prijsrigiditeit (in het kader van de door Misset met name beschouwde oligopolistische markt vormen zeer waarschijnlijk) kent Misset aan de inkomensontwikkeling een overheersende rol toe bij schatting van de afzet. Naast een schatting van het inkomen der consumenten (af te leiden van het nationale inkomen) is nodig kennis van de inkomenselasticiteiten in de verschillende inkomenscategorieën der afnemers. Deze inkomenselasticiteiten kunnen worden bepaald op grond van budgetonderzoeken en analyse van tijdreeksen; iedere methode met zijn voor- en nadelen.

Vervolgens geeft Misset aan dat voor de bepaling van de kostenfunctie kwantitatieve kennis vereist is m.b.t. tot de technologische produktiestructuur, waarbij vooral van belang is het beschikbaar zijn van de zgn. 'engineering production functions'. Na een aantal voorbeelden daarvan, wijst Misset op het belang van de samenwerking van technicus en econoom op dit punt.

Deze beide hoofdstukken handelend over afzet en produktiekosten zijn zeer verhelderend en prikkelen de belangstelling. Duidelijk tekenen zich de lijnen af waarlangs Misset zijn betoeg wenst te laten verlopen. Het ontbreken van cardinale of zelfs ordinale waarschijnlijkheidsoordelen inzake de toekomstige waarden van voor het bedrijfsbeleid relevante grootheden is geen aanleiding het subjectieve oordeel van de ondernemer vrij spel te laten. Want in vele gevallen is het mogelijk op grond van het beschikbare bewijsmateriaal een interval aan te geven waarbinnen de toekomstige waarde van de betrokken grootheid zal liggen. Op

grond van maximum en minimum schattingen van exogene variabelen en parameters komt men tot maximum en minimum schattingen van o.a. afzet en produktiekosten; schattingen gebaseerd op: 'stel dat alles tegenvalt' en het alternatief: 'stel dat alles meevalt'. Binnen deze uiterste waarden kan geen enkele concrete waarde op grond van een objectief oordeel waarschijnlijker worden geacht dan een andere.

Op zichzelf is een dergelijke methode van alternatieven calculatie niet nieuw. De objectiviteit van de uiterste waarden van het interval behoeft evenwel nadere argumentering. Is de bepaling ervan gebaseerd op de omkering van de logica 'Wat niet kan, is nog nooit gebeurd' of wordt de verbeeldingskracht van de persoon die de schatting moet uitvoeren als een objectieve factor aanvaard? Een dergelijke vraag zou in het verlengde van Diepenhorsts gedachtengang kunnen liggen.

Zouden aan de hand van deze methode maximum en minimum kostenbedragen (kosten zeer bewust in de geest van de Amsterdamse school, onderscheiden van offers) zijn bepaald bij een bepaalde afzetgrootte (bv. de maximumwaarde of de minimumwaarde van de afzet), dan zouden daaruit boven en benedengrenzen voor de kostprijs - als kwantitatieve voorstelling van het offer bij de ruil - kunnen worden afgeleid. Doch Misset gaat verder; hij definieert de kosten als de kwantitatieve voorstelling van het **minimum** der offers dat noodzakelijk is voor de verwezenlijking van een bepaalde hoeveelheid produkt (p. 177); van de 'empty-kostenbox', die Misset wenste te vullen is slechts de bodem overgebleven. Deze definitie van het kostenbegrip, aldus Misset, mag echter niet tot een verwaarlozing leiden van het verschil tussen het maximum en het minimum der offers, dat noodzakelijk is voor de vervaardiging van een bepaalde hoeveelheid produkt. Dit verschil, aangeduid als het onzekerheidsverschil geeft een kwantitatieve uitdrukking van de onzekerheid, die de ontwikkeling van de bedrijfshuishouding beheerst. De hoogte van het onzekerheidsverschil vormt naast de kosten een bepalende factor voor de vaststelling der verkoopprijzen, nl.: Wanneer de verkoopprijs beneden de kostprijs ligt zal de produktie met zekerheid verliesgevend zijn. Wanneer de verkoopprijs hoger is dan de kostprijs plus het onzekerheidsverschil wordt er zeker winst gemaakt (p. 210 e.v.). Deze conclusie, zelfs al wordt de mogelijkheid gelaten de verkoopprijs in een bepaalde prijsklasse vast

te stellen, al dan niet met behulp van kwaliteitsdifferentiatie, is weinig verrassend. De laatste drie hoofdstukken bieden dan ook weinig nieuwe gezichtspunten na de hoofdstukken V en VI.

Missets kostprijs op zichzelf heeft echter geen enkele normatieve betekenis, noch voor de beoordeling of bepaling der verkoopprijzen, noch voor de waardering der voorraden eindprodukten noch voor de beoordeling van het beleid van de bedrijfsleiding. Aan 'kostprijs' en onzekerheidsverschil tezamen, m.a.w. het gehele gebied tussen de extremen, komt deze betekenis toe.

Het is jammer, dat Misset, die toch geheel in de geest van Limperg wenst te handelen, voor de benedengrens der offers het kostenbegrip meent nodig te hebben, daarmee spraakverwarring verwekkend, omdat reeds gedurende enige decennia in de bedrijfseconomie de kosten niet als **absoluut minimale** offers worden gezien doch als de offers die **onder de huidige omstandigheden** oorzakelijk met de productie zijn verbonden. Kosten die normatief zijn, voorzover men - als gevolg van onzekerheid - toekomstige afwijkingen in positieve en in negatieve richting even waarschijnlijk acht, tenzij anders gestemde wachtungen tot een subjectief bepaalde winstopslag aanleiding geven. Het berekenen van de kostprijs op basis van huidige objectief gegeven grootheden zou echter zinvol kunnen worden omlijst door de extreme waarden van Misset, welke zónegrenzen paal en perk kunnen stellen aan de omvang der subjectieve en intuïtieve winstopslagen. Dat de subjectieve oordeelvelling stringent in haar vrijheid wordt beknot is een zaak van praktisch onderzoek, doch uit de proeve van berekening en door Misset daarbij gevoegde opmerkingen krijgt men wel de indruk (voorzover men die niet reeds had) dat het onzekerheidsverschil een enorme omvang aanneemt t.o.v. de benedengrens als gevolg van de cumulatie der extremen van ieder der relevante factoren.

Merkwaardig is dat Misset de winstmaximering op lange termijn een zo vanzelfsprekende doelstelling acht, dat hij op geen enkele plaats de betrekkelijkheid van dit streven voor de moderne onderneming vermeldt. Wel geeft hij in een later stadium (p. 227) toe dat de ondernemer resigneert bij een **positief verschil** tussen opbrengst en kosten, daar hem de exacte gegevens ontbreken nodig voor het najagen van een maximaal resultaat. Winstmaximalisatie raakt op de achtergrond als gevolg van gebrek aan feitelijke gegevens, niet op grond van de aanwezigheid van rivaliserende of alternatieve desiderata.

Op diverse plaatsen geeft Misset beschouwingen over de aanwending van duurzame produktiemiddelen in het productieproces; beschouwingen die helaas niet altijd even duidelijk zijn. Zo blijkt bv. op p. 44 niet of Misset bij de bepaling volledige bezetting, een technisch of een economisch criterium bezigt. Zelfs is de overgang van p. 44 naar p. 45 bepaald onlogisch. Wanneer men geen onder- of overbezetting veronderstelt en geen ongunstige kwantitatieve verhouding dan volgt daaruit de hoeveelheid produkt en kan men niet nog eens voor elke hoeveelheid produkt de meest doelmatige combinatie vaststellen. Wetenschappelijk weinig elegant is de cursief gestelde onkering van de bewijslast inzake de stelling, dat de offers van rationele onderbezetting etc. van duurzame produktiemiddelen in bepaalde periodes, over de totale, gedurende de gehele gebruiksduur voortgebrachte, hoeveelheid produkt dienen te worden uitgesmeerd. Tegenstanders zijn hiermee niet gewonnen.

Alles overwegende zijn wij van oordeel dat de kwaliteit van de hoofdstukken van dit boek wisselen binnen zekere grenzen, waarvan de benedengrens stellig positief kan worden gewaardeerd, terwijl de bovengrens zich tot in het lofwaardige uitstrekt.